

KDE KONČÍ MINULOST A ZAČÍNÁ SOUČASNOST? K pojetí lidských práv u Rainera Forsta

Rainer Forst (1964) je považován za jednoho z nejvýznamnějších politických filosofů současnosti. Ve svém myšlení úzce navazuje na dílo Jürgena Habermase a Johna Rawlse: v návaznosti na Rawlse vymezuje základní otázku, v návaznosti na Habermase a tradici frankfurtské školy pak základní metodu politické filosofie. Již ve své disertační práci, která vznikala pod přímým Habermasovým a Rawlsovým vedením a která byla v přepracované podobě publikována pod názvem *Kontexte der Gerechtigkeit* (1994), Forst obhajoval názor, že základní otázkou politické filosofie je otázka *spravedlnosti* a její základní metodou metoda *diskursivní analýzy*. Tento názor Forst zastává a rozvíjí ve svých pozdějších pracích *Toleranz im Konflikt* (2003), *Das Recht auf Rechtfertigung* (2007), *Kritik der Rechtfertigungsverhältnisse* (2011) a *Normativität und Macht* (2015), které mu zajistily trvalou pozornost a uznání odborné i laické veřejnosti.

O tom, jakou pozornost a uznání si Forstovo myšlení a dílo v poslední době získává, svědčí narůstající počet článků a studií, které jsou mu věnovány.¹ Pozornost je věnována jak Forstově politické filosofii jako celku, tak jednotlivým jejím motivům a tématům. Jedním z těchto motivů je téma lidských práv. V roce 2016 se proto v nizozemském Tilburgu konala konference, kterou uspořádal *Verening voor Wijsbegeerte van het Recht* (*The Netherlands Association for Philosophy of Law*) a která byla věnována právě Forstově pojetí lidských práv. Forst se této konferenci sám účastnil a vystoupil zde s příspěvkem, ve kterém své pojetí lidských práv shrnul a předložil k diskusi. Na program tilburské konference pak navázalo zvláštní mezinárodní číslo nizozemského časopisu pro politickou a právní filosofii *Netherlands Journal of Legal Philosophy* z téhož

---

¹ Viz např. A. Ellen – E. Mendieta (vyd.), *Justification and Emancipation. The Critical Theory of Rainer Forst*, Pennsylvania 2019; E. Herlin-Karnell – M. Klatt – E. H. Morales Zúñiga (vyd.), *Constitutionalism Justified. Rainer Forst in Discourse*, Oxford 2019; M. Haugaard – M. Kettner (vyd.), *Theorizing Noumenal Power. Rainer Forst and his Critics*, London 2020 aj.

roku, které přinášelo jak text Forstova vlastního příspěvku s názvem *The Justification of Basic Rights. A Discourse-Theoretical Approach*, tak kritické reakce na něj.²

Uvedený Forstův text, který je nyní k dispozici také v českém překladu, se týká jednoho klíčového motivu jeho politické filosofie, problematiky lidských práv.³ Týká se ale také jejího nejobecnějšího a základního motivu, problematiky spravedlnosti. Otázku lidských práv Forst řeší v souvislosti s problémem spravedlnosti, který chápe jako problém *ospravedlnění* obecně platných a závazných norem lidského jednání. Přestože se ospravedlnění těchto norem fakticky uskutečňuje prostřednictvím důvodů, nelze je prostě ztotožnit se zdůvodněním. Forst totiž rozlišuje mezi „racionálním zdůvodněním“ (rationale Begründung) a „rozumovým ospravedlněním“ (vernünftige Rechtfertigung).⁴ V obou případech se jedná o odpověď na otázku „Co mám konat?“, otázka sama, a tedy i odpověď na ni, se pokaždé týká něčeho jiného: v případě racionálního zdůvodnění se týká prostředků k dosažení stanovených cílů, v případě rozumového ospravedlnění se týká obecně platných a závazných norem lidského jednání. Rozumové ospravedlnění se proto od racionálního zdůvodnění odlišuje tím, že se uskutečňuje ve sdíleném *prostoru normativity*. Důvody, kterými lidé své jednání ospravedlňují, jsou tedy *normativní*, a jejich platnost musí proto vždy posoudit *druzí*, zatímco důvody, kterými je zdůvodňují, jsou *normativně neutrální*, a jejich platnost proto může každý posoudit *sám*.⁵ Rozumové ospravedlnění tak na rozdíl od racionálního zdůvodnění předpokládá a vyžaduje dialog a diskusi s druhými lidmi. Kritéria pro posouzení důvodů, které lidé v dialogu a diskusi s druhými uvádějí, aby s jejich pomocí ospravedlnili určité jednání, jsou podle Forsta dvě: *reciprocita* (Reziprozität) a *všeobecnost* (Allgemeinheit). Podaná ospravedlnění je tak možné posoudit a vyhodnotit vzhledem k tomu, zda jejich nárok na platnost mohou obecně sdílet a potvrdit také *druzí*. Není-li podmínka recipročního a všeobecného ospravedlnění

² Srv. B. Wolthuis – E. Mak – L. ten Haaf, *Introduction*, in: *Netherlands Journal of Legal Philosophy*, 3, 2016, str. 3–6.

³ Viz R. Forst, *Ospravedlnění základních práv. Diskursivně-teoretický přístup*, přel. M. Patočka – R. Pech, str. 135–163 v tomto čísle časopisu.

⁴ R. Forst, *Das Recht auf Rechtfertigung. Elemente einer konstruktivistischen Theorie der Gerechtigkeit*, Frankfurt a. M. 2007, str. 25.

⁵ Tamt., str. 26–29.

určitého jednání dodržena, pak není dodržena ani základní podmínka spravedlnosti.⁶

Protože teorii spravedlnosti Forst zakládá na teorii rozumového ospravedlnění obecně platných a závazných norem lidského jednání, buduje ji na základě diskursivní analýzy existujících diskusí a debat, které se týkají ospravedlnění určitého jednání, jež se uskutečňuje ve vztahu k obecně platným a závazným morálním, etickým, právním, politickým či společenským normám. Předmětem Forstovy diskursivní analýzy jsou proto i diskuse a debaty týkající se lidských práv. Tyto diskuse, debaty a spory podle Forsta historicky vycházejí z politických a společenských bojů; jsou výsledkem problematizace a delegitimizace zavedených politických a společenských pořádků. Vznikají tam, kde se lidé dožadují důvodů, které by ospravedlnily existující *status quo*, ale kde odpovědi, kterých se jim dostává, již nestačí.⁷ V takovém případě lidé podle Forsta zpravidla docházejí k názoru, že se s nimi jedná nespravedlivě; zkušenost nespravedlnosti se pak stává východiskem úsilí o společenskou a politickou změnu, které na sebe může vzít a historicky také bere podobu boje za lidská práva, jehož normativním základem je idea lidské důstojnosti, svobody a autonomie.

Ideu lidské důstojnosti, svobody a autonomie lze s Forstem chápat jako normativní důvody, kterých lidé v dialogu a diskusi s druhými užívají k tomu, aby s jejich pomocí ospravedlnili úsilí o změnu svého společenského, politického, právního či ekonomického postavení. Lidská práva proto ve Forstově pojetí nejsou ani *přirozená*, ani *vrozená*, ale *vytvořená*: jedná se o specifický diskursivní konstrukt, který je v případě potřeby možno použít jakožto „emancipační nástroj“ generující odpovídající diskursivní a „normativní moc“. Pokud jsou ale lidská práva emancipačními a normativními prostředky, kterých se užívá k diskursivní legitimizaci, resp. problematizaci a delegitimizaci určitého jednání, předpokladem a podmínkou jejich diskursivního použití je na jedné straně *právo*, na druhé straně *povinnost* v případě potřeby žádat nebo poskytnout k ospravedlnění daného jednání takové důvody, které splňují

---

⁶ K principům reciprocity a všeobecnosti Forst odkazuje opakovaně, a to ve všech svých pracích. Jedná se tedy o určitý argumentační topos, který Forst užívá a uplatňuje v různých souvislostech a kontextech své politické filosofie. V základě se však všechny odkazy a užití přímo či nepřímo vztahují k Forstově teorii spravedlnosti a rozumového ospravedlnění. Srv. např. R. Forst, *Toleranz, Gerechtigkeit, Vernunft*, in: Týž (vyd.), *Toleranz. Philosophische Grundlagen und gesellschaftliche Praxis einer umstrittenen Tugend*, Frankfurt a. M. 2000, str. 119–143.

⁷ Týž, *Das Recht auf Rechtfertigung*, str. 299–302.

podmínku reciprocity a všeobecnosti. Normativním jádrem koncepce lidských práv, jejichž výčet se historicky různě vyvíjí a mění, je tedy podle Forsta základní *právo na ospravedlnění*, které náleží každému člověku jako člověku – jako bytosti nadané rozumem.⁸

I když se tedy Forst v souvislosti s problematikou lidských práv odklání od tradice přirozeného práva a přiklání k tradici právního konstruktivismu, jeho pojetí lidských práv zůstává universalistické. Universální platnost lidských práv u něho již ale nemá ani *objektivní*, ani *subjektivní*, nýbrž *intersubjektivní* základ: zakládá se v diskursivní praxi recipročního a všeobecného rozumového ospravedlnění lidského jednání. O tom, co takové pojetí předpokládá a vyžaduje, se Forst vyjádřil zcela výslovně: „rekonstruovat proces rozumového ospravedlnění jako *intersubjektivní* a tím takřkajíc postavit Kanta z transcendentální hlavy na sociální nohy“.⁹ Forstovu politickou filosofii, jeho teorii spravedlnosti, rozumového ospravedlnění i lidských práv lze tedy chápat jako pokus o reinterpretaci a překonání Kantovy transcendentální a kritické filosofie. Český překlad textu *Ospravedlnění základních práv*, ve kterém Forst své pojetí lidských práv, rozumového ospravedlnění a spravedlnosti shrnuje, proto českým čtenářům neprospěje pouze setkání s jedním z nejvýznamnějších myslitelů současnosti, ale také s jedním z nejvýznamnějších myslitelů minulosti. Kde končí minulost a začíná současnost, bude zde ovšem těžké rozhodnout.¹⁰

Robin Pech

---

⁸ Viz R. Forst, *Kontexte der Gerechtigkeit. Politische Philosophie jenseits von Liberalismus und Kommunitarismus*, Frankfurt a. M. 1994, str. 131–142, nebo též, *Das Recht auf Rechtfertigung*, str. 33–36, 86–90 aj.

⁹ Těž, *Das Recht auf Rechtfertigung*, str. 81.

¹⁰ Tento text vznikl s podporou projektu GA ČR 19-07384S, *Překonání dualismu myslí a hmoty v novověkém myšlení*, řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.